

Љубиша С. Адамовић*

НАЦИОНАЛНА КОНТРОЛА МЕЂУНАРОДНИХ ПРИВРЕДНИХ ТОКОВА¹

Једно од изузетно значајних питања из домена спољно-економске политике у савременим условима развоја југословенске тржишне привреде односи се на националну контролу међународних привредних токова, како оних који имају извориште у националној (југословенској) привреди, тако и оних чије је извориште у иностранству, а чији се крајњи економски ефекти реализују у југословенској привреди.²

Како је спољноекономска политика интегрални део економске политике у ширем смислу, није без основе становиште према којем је спољноекономска политика у основи предодређена карактером и циљевима привредне политике у целини. Тако, на пример, систем централистичког планирања намеће и коришћење механизма државног монопола спољне трговине као доминантног у реализацији спољноекономске политике.³ С друге стране, тенденција развоја тржишне привреде са перспективом јачања различитих облика својине и ликвидацијом монопола јавне (државне, друштвене) својине, неминовно намеће и у-

* Проф. др Љубиша Адамовић,
Економски факултет, Београд

¹ Овај рад је писан са становишта одржавања јединства југословенског државног и национално-економског простора. У случају дезинтеграције Југославије, највећи број економских проблема из домена међународне економске сарадње постао би још тежи за сваку од евентуалних нових племенских државаца.

² У научној дисциплини „Међународни економски односи“ термин „национална привреда“ и у једнонационалним и у вишенационалним земљама употребљавају се у смислу јединствености државне територије и царинско-монетрног система. Отуда са становишта система светске привреде, Југославија има своју националну економију која се поклапа са државним границама.

³ Alec Nove: *The Soviet Economic System*, Allen & Unwin, Third edition, London, 1986, str. 278.

вођења начела либерализације у домену економских односа са иностранством.

Екстерни фактори и привредни развој

Полазећи од чињенице да је југословенско тржиште релативно преуско, како по висини дохотка по становнику, тако и по броју становника, и да је отуда и у целини узето, а још више са становишта појединих региона, изузетно хендикепирано за било какав интензивнији и избалансирани привредни развој у условима аутархије и затворености домаћег привредног простора, интензитет и карактер контроле међународних привредних токова треба да се посматра пре свега са становишта подстицајног деловања екстерних фактора на привредни развој Југославије. Домаћи процес акумулације је преслаб да обезбеди такав ритам инвестирања који би могао да апсорбује економске ресурсе земље, а нарочито ресурсе расположиве радне снаге. Осим тога, низак ниво акумулације не омогућује да се обезбеди ни процес развојних истраживања, а још мање фундаменталних истраживања. Без ове делатности, међутим, југословенска привреда не може да одржи ни досадашње заостајање у технолошком развоју у односу на привреду развијених земаља, те се технолошки јаз повећава, наравно, на штету Југославије. Отуда и ови разлози намећу као неопходност вођење такве спољноекономске политике која би могла да допринесе максималном повезивању са спољним економским окружењем, уз истовремено постојање одређеног филтера којим би се деловало на ублажавање негативних последица такве повезаност.

Опредељење за овакав приступ сугерише селективну политику контроле међународних привредних токова, уз настојање да се максимално искористе позитивни подстицаји, а да се негативни импулси из међународног економског окружења сведу на неизбежни минимум.

Међународно искуство које је у овом погледу акумулирано може да буде корисно при формулисању југословенске спољноекономске политике и то, како оно искуство које је остварено у Европи, тако и оно у неким ваневропским земљама, а посебно у земљама Пацифичког басена.

Полазећи од европског искуства, најзначајније је оно на које указује еволуција Европске економске заједнице (ЕЕЗ). Крајем 1990. године у оквиру ЕЕЗ се интензивно расправља о увођењу заједничке новчане јединице, односно о формирању Европске монетарне заједнице (ЕМЗ) и увођењу јединствене валутне јединице. Планом о формирању јединствене Централне банке за 12 европских земаља од 1. јануара 1993. и о увођењу јединствене валуте од 1. јануара 1994, и ако се овај програм по датумима не реализује, јасно се ставља до знања да је процес

економске интеграције као оквир за бржи и стабилнији привредни развој од таквог значаја да морају да му се подреде и неки елементи тзв. класичне економске суверености, па и да се одоли ударцима на сујету нација које су се историјски идентификовале са валутама као што су немачка марка, француски франак, британска фунта, или италијанска лира, на пример.⁴ Процес либерализације који је почео формирањем ЕЕЗ у оквирима датим Римским споразумима из 1957. године, без обзира на све кризе, успоне и падове имао је своју логику развоја која је успела да надживи отпоре и да отвори перспективу јединственог европског привредног простора. Укључивање у оквире развијеног западноевропског привредног простора и земаља као што су Грчка, Португалија, Шпанија, а евентуално и Турска (последња у будућности која не мора да буде недогледна), говори у прилог тези да једно снажно гравитационо економско подручје као што је западноевропско, може да отвори одређене могућности и за мање развијене partnere.

Својеврсни процес *интернализације простора* који је вековима за све ове земље представљао спољно економско окружење, допринео је економском јачању западноевропских земаља и указао на вредности и предности не само теоријске концепције о међународној економској интеграцији, већ о њеној реалности у домену спољноекономске политике и о виталности функционално-организационог механизма и у савременом тренутку, тј. у измењеним условима којима основни печат даје престанак хладног рата. Наиме, готово да нема аутора из домена међународне економије, међународних односа и спољне политике у којим се радовима приликом анализа ЕЕЗ није указивало и на улогу хладног рата, а често и на доминацију политичког фактора у процесу формирања и функционисања међународне регионалне економске интеграције у Европи. Међутим, ако би у складу са таквом логиком ствари главни везивани фактор ЕЕЗ био војно-блоковског карактера, требало би да се у најновијој слици односа на европском континенту у условима срушеног берлинског зида, мирољубиве офанзиве М. С. Горбачова, промене статуса, а можда и ликвидације Варшавског уговора, очекује и слабење кохезије у ЕЕЗ.⁵

Насупрот таквим очекивањима, ЕЕЗ наставља свој развој трендом успона, у складу са дугорочним карактеристикама од свог оснивања. Током последње године, од краја 1989. до краја 1990, развој сарадње у ЕЕЗ показује управо супротне токове од очекиваних. Ослобођене притиска хладноратовске атмосфере, земље, чланице ЕЕЗ су хладноратовске подстицаја међусобној сарадњи више него компензовале ослобађањем пре свега економских импулса за јачање међусобне интеграције. Има основе

⁴ The Wall Street Journal, 1. oktobar 1990.

⁵ Љубиша С. Адамовић: *Интеграција и дезинтеграција светске привреде*, „Савремена администрација“, Београд, 1987, стр. 95.

и за тезу о убрзању процеса економске интеграције у Западној Европи у условима слабења међународне затегнутости.

Остављајући по страни садашње елементе политичке затегнутости и нестабилности у Југославији и анализирајући потребе и могућности југословенске привреде на дуги рок, наведене тенденције у европској привреди су од прворазредног значаја за формулисање спољноекономске политике Југославије, пре свега са становишта покретања новог инвестиционог циклуса. Тај нови циклус не може да се покрене само на основу државних зајмова нити пак патриотских напора југословенског исељеништва. Ни економска теорија, ни пракса привредног развоја не бележе успешно коришћење ни најплеменитијих побуда и сентимента као значајних фактора привредног развоја. Шансе да Југославија у том погледу постане изузетак тендирају ка нули. Далеко је реалније да се за коришћење екстерних фактора у будућем привредном развоју Југославије створе повољни услови и атрактивна клима за инвестирање. При томе је од преваходне важности да се тај процес афирмише уз учешће домаћих инвеститора. Успешни резултати домаћих инвеститора су најбоља препорука за ангажовање страних инвеститора на југословенском привредном подручју.

Селективна либерализација економских односа са иностранством требало би да буде једна од главних компонената спољноекономске политике уз све ризике да се у оквиру селективности може покушати и пружање заштите специфичних интереса који не морају да буду прихватљиви за све делове националне економије. Међутим, у условима постојања вишестраначког парламентарног система, решења за проблеме ове врсте могу да се нађу — ни боље ни лошије него што се то постиже у условима парламентарне демократије у другим земљама, са свим карактеристикама слабости и снаге парламентарног система.

Искуства Пацифичког басена

Други значајан извор искустава за спољноекономску политику Југославије могу да представљају земље Пацифичког басена (Јапан, Хонг Конг, Индонезија, Малезија, Филипини, Сингапур, Јужна Кореја, Тајван и Тајланд). Остављајући делимично по страни искуство Јапана као специфичан случај и по много чему без непосредних могућности за коришћење јапанског искуства, заједничка особина земља ове групе јесте да оне представљају позитиван контраст развоју презадужених латиноамеричких и афричких земаља. Истовремено, земље Пацифичког басена имају исте или веће потребе него Југославија, да користе екстерне факторе у свом привредном развоју.

За југословенску спољноекономску политику земље ове групе могу да послуже као извор корисних искустава — како се на основи економског отварања и снажног укључења у међународне токове робе, технологије и капитала, може да обезбеди интензиван привредни развој, повећање продуктивности и на тој основи побољшање животног стандарда. Од средине 60-тих до средине 80-тих година, ова група земаља постигла је изванредне резултате:

Економски резултати земаља Пацифичког басена 1965—1987.

	1965	1987
Учешће у светском домаћем бруто производу	6,7%	19%
Учешће у светском извозу индустријских производа	8,0%	22%
Учешће у међународним финансијским резервама	15%	24%

Извор: Economic Report of the President, Фебруар 1990, U. S. Government Printing Office, Washington 1990, стр. 245.

Док су до 1970-те године ове земље биле дужници, крајем 1980-тих година претвориле су се у повериоце и представљају једно од најзначајнијих подручја извоза капитала. Иако у том погледу најважније место заузима Јапан, ни успеси других, мањих и мање развијених земаља од Јапана, не само да нису за потцењивање, већ могу да представљају драгоцену искуство за низ других земаља, па и за Југославију.

И на примеру земаља ове групе може да се потврди аксиом о повезаности процеса унутрашњег привредног развоја и положаја националне привреде у спољном економском окружењу. Земље ове групе су оствариле висок ниво унутрашње акумулације (34% од домаћег бруто производа) а инвестирале су по стопи од око 30% (ДБП). Једно од најважнијих објашњења за привредне успехе земаља ове групе лежи у чињеници да се инвестирало по критеријумима тржишне ефикасности и да се велики део производње усмерио на пласман на светском тржишту. При томе су све ове земље (укључујући и Јапан) имале негативан салдо технолошког биланса. Другим речима интензивно су увозиле нова технолошка решења како би на тој основи могле да производе и извозе нове производе. О овом процесу Clyde Prestowitz истече следеће:

„Током тридесет година јапанске фирме су закључиле око 42.000 лиценцих аранжмана, чији су трошкови коришћења износили око 17 милијарди долара, или 17% годишњих америчких издвајања за истраживања и развој. Другим речима, Јапан је дошао јефтино до нове технологије“.⁶

⁶ Clyde Prestowitz: *Trading Places*, Basic Books, New York, 1988, 173.

Иако је горња констатација тачна, не сме да се пренебрегне ни чињеница да је набавка лиценца почетни корак и да је далек пут од лиценце до висококвалитетног производа којим се не само излази на светско тржиште, већ се и заузимају значајне позиције. Од релативно скромних извозника (осим Јапана), остале земље ове групе су у 1987. години оствариле високо учешће извоза у вредности од готово половине домаћег бруто производа (49^{0/0}).⁷

Ништа мање нису драматичне ни промене у структури извоза: уместо традиционалног извоза текстилних производа, крајем 1980-тих година основни тон структури извоза из ових земаља дају машине и транспортна опрема (46^{0/0} вредности укупног извоза).⁸

Различита политика — слични успеси

Искуства земаља Пацифичког басена су од посебне важности и стога што су ове земље у много чему водиле различиту унутрашњу и спољноекономску политику, а ипак су успеле да постигну изванредне резултате, чиме се у многоме доводи у питање традиционална подела о предностима једне и готово искључиво негативним карактеристикама друге економске политике. Познато је да до оваквих, често априористичких опредјељења углавном долази на основу идеолошких позиција аутора.

Тако је, на пример, у Јужној Кореји била, и сада је наглашена улога државе у алокацији свих ресурса, па и у оријентацији на учешће спољног фактора. С друге стране, у Хонг Конгу се привредни живот одвија на наглашеној примени тржишног либерализма и уз минималну улогу државе. Што се тиче страних инвестиција оне су имале пресудан значај за развој Сингапура и Хонг Конга. Пада је пак у питању Јапан, добија се готово уџбенички пример минималне улоге иностраног капитала и иностраних менаџера. Целокупан развој у основи је постигнут домаћом акумулацијом и увозом најсавременије технологије под изузетно повољним условима.

У погледу димензија предузећа ова група земаља пружа такође различите примере. На Тајвану се улажу посебни напори за стимулисање развоја малих и средњих предузећа. Развој ових предузећа често не захтева велика средства, а својим димензијама су у предности да се релативно лако прилагођавају потребама светског тржишта формираним на основу промена у структури тражње. С друге стране, влада Јужне Кореје је стимулисала углавном развој крупних предузећа.

⁷ *Economic Report of the President, U.S. Government Printing Office, February 1990, 245.*

⁸ *Ibid., 246.*

Према томе, како у погледу улоге државе, тако и у погледу улоге иностраног капитала, димензија предузећа и сличних параметара који карактеришу економску политику, ни група најуспјешнијих земаља за последњих четврт века не пружа слику униформности. У питању су одређења до којих долази на основу структурних, ресурсних и кадровских параметара одређених националних економија, са циљем да се нађу најбоље могућности за остваривање високог степена запослености и повећања дохотка на основи прилагођавања потребама и захтевима светског тржишта. При томе, ниједна од поменутих земаља није била ослобођена ризика приликом одређивања за одређену економску политику. Оно пак што им је свима заједничко то је оријентација на производњу за светско тржиште уз висок степен диверсификације структуре извозних производа (од ручног алата, прибора за јело, укључујући и штапице, до електронских рачунара и аутомобила).

Од осталих заједничких карактеристика земаља ове групе, нарочито са становишта позитивних ефеката на побољшање њиховог места у економској сарадњи са иностранством, посебну пажњу заслужује монетарна политика усредсређена на одржавање релативно стабилног општег нивоа цена и сузбијање инфлационистичког притиска.

Потреба и ризичност увођења контроле

Порекло и главни разлог увођења контроле над међународним токовима робе, капитала, радне снаге, технологије, информација и сл. може да се објасни пре свега чињеницом да је у процесу формирања нација и развијања капиталистичког унутрашњег тржишта, настојало да обезбеде максималне предности у односу на инострану конкуренцију. Уколико је привреда појединих земаља достигала боље место у међународној конкуренцији, у тој мери се настојало да се изврши либерализација система контроле, будући да су се одређени циљеви могли боље да реализују кроз систем слободне конкуренције. Отуда је, по неписаном правилу, земља са највећим могућностима за заузимање водећег места на светском тржишту у целини или пак у појединим секторима и гранама делатности, била и носилац процеса либерализације за ту област и најоштрији заговорник антипротекционистичке политике.⁹

Динамика неравномерног развоја производних снага наметала је и у прошлости и данас одређење за већи или мањи степен контроле међународних економских токова далеко више него ли идеолошка одређења. Отуда у савременим условима развоја светске привреде, како међу мање развијеним тржиш-

⁹ Stefan K. Robock and Kenneth Simonds: *International Business and Multinational Enterprise*, IRWIN, Homewood, 111, 1989, 284.

ним привредама, тако и међу тзв. „посткомунистичким“ привредама, може да се очекује настављање традиционалне политике у погледу опредељења за (нео)либерализам, или пак за (нео)протекционизам. Изузетак у том погледу представљају земље које су чланице појединих интеграционих економских групација у којима ће се ова проблематика одразити у давању већих или мањих повластица, дужег или краћег „прелазног периода“ појединим мање развијеним земљама чланицама датих група. Примери Грчке, Шпаније и Португала у оквиру ЕЕЗ најбоља су илустрација ове тврдње.

Интензитет примене контроле међународних трансакција досад се заснивао на следећим критеријумима:

- 1) економски и политички циљеви нације (државе);
- 2) достигнути ниво економске развијености.

У годинама које долазе, отвара се велико питање да ли је могуће да се задрже ови критеријуми који су далеко више одговарали систему националних економија формираних у условима класичне индустријализације у раздобљу 1870 — 1970. Савремена светска привреда уз снажну тенденцију *глобализације*, при чему водећу реч имају транснационалне корпорације (ТНК) представља сасвим нови оквир и намеће нове параметре. Они се заснивају на чињеници да је у раздобљу од тзв. првог нафт-ног шока 1973/1974. године, у току технолошка револуција чије је основно обележје смањење важности удела сировина, енергије и радне снаге, а повећање удела *информација*. Ова промена је довела и до низа других: од односа економских снага у светској привреди и међународним економским односима, до промена у димензијама и структури привредних организација. Развој електронике и њене примене у информатици, омогућио је да такорећи перманентно буду отворене водеће светске берзе и да се на тај начин обезбеди континуелност токова међународног капитала.

Трансформација савремене привреде обележена тенденцијом смањења улоге материјалних инпута, а повећањем улоге информативног инпута, значи истовремено и смањење тражње за сировинама и енергијом по јединици производа, смањење улоге радне снаге, а самим тим и тенденцију погоршања положаја земаља извозница енергије, сировина и радно-интензивних производа у односу на земље произвођача и извознице производа у којима доминира тзв. висока технологија.¹⁰

За контролу међународних економских токова у годинама и деценијама које долазе, од капиталног значаја је и смањење блоковске затегнутости и практична ликвидација биполарног света на челу са двома супер силама: САД и СССР. Процес отварања СССР и тенденција замене једнопартијских система вишепартијским, омогућио је и сагледавање и почетак разоткривања,

¹⁰ Ibid., 287.

иако не и отклањања низа слабости тзв. социјалистичких система, од оних који су били обележени централистичким планирањем до оних који су имали „радничко самоуправљање“. У том контексту постоји тенденција претварања биполарног система међународне равнотеже у монополарни систем на челу са САД у војно-стратегичкој сфери, док се у економској сфери афирмише триполарни систем са регионалним центрима као што су САД, Јапан и ЕЕЗ и њихова гравитациона подручја.

Ликвидација хладног рата и блоковске затегнутости сигурно не значи да ће аутоматски престати да постоје сукоби на међународном плану. У одсуству тзв. супротности између два система које су карактерисали међународне односе после Другог светског рата и који су утирали да се низ других отворених међународних проблема повремено нађе у другом плану, ти потиснути сукоби ће са секундарног избити на примарни план у оном смислу у којем је светска заједница бележила сукобе и без постојања двају система, или пак у смислу сукоба који су и досад постојали у оквиру групе земаља истог друштвено-економског система.

Замена биполарног система савременог света једнополарним системом, на први поглед оставља утисак да свет постаје зависнији од стратегије САД. Међутим, тешко је очекивати да би САД биле саме у стању да обезбеде искључиву доминацију над светском политиком и привредом, из више разлога, а пре свега због тога што је паралелно са овим променама дошло и до промена структуре и односа економских снага при чему доминира *међузависност*, иако више асиметрична него симетрична. Отуда без извесне „поделе улога“ и остварења сарадње са Јапаном и ЕЕЗ (а од појединих земаља у оквиру ЕЕЗ пре свега са Немачком), национална економија САД није у стању да поднесе трошкове искључиве доминације САД у међународној политици и привреди. На овај начин, без обзира какве су субјективне амбиције водећих друштвених снага, носиоци одлучивања о глобалној стратегији САД мораће да воде рачуна о реалним могућностима америчке привреде да поднесе економску цену евентуално преамбициозних политичких циљева. Најновији пример за потврду ове тезе представља ангажовање америчких трупа у Саудијској Арабији. На својеврстан начин се откривају измењени односи снага у светској привреди: САД ангажују људство и војну опрему, док ће финансијске трошкове операције сносити Саудијска Арабија. Истовремено се од Јапана и Немачке осим симболичног ангажовања трупа и материјала, далеко више очекује финансијска партиципација!

У оваквим приликама савремене светске привреде, један од најважнијих фактора који је историјски деловао а и данас делује као мотивација за контролу међународних економских токова — *национална безбедност* — јавља се у сасвим новом светлу. То посебно важи за земље чија је спољна и спољноеконом-

ска политика у многоне била обележена било активним ангажовањем у оквиру до скоро постојећих војно-политичких и на тој основи економских блокова, било да је реч о земљама које су се ангажовале у антиблоковској и ванблоковској политици.

Ако се настави тенденција слабљења војно-политичких блокова и конкурентске равнотеже сврха, ванблоковска политика губи свој *raison d'être*. Ова чињеница још није схваћена у неким земљама које било из инерције и неспособности носилаца одлучивања да сагледају нове трендове, било из сентименталности, још нису извршиле одређена прилагођавања.

У земљама у којима касни процес демократизације та тенденција неприлагођавања новим условима у светској политици и привреди је снажнија и привреда тих земаља имаће да плати далеко већу цену овог закашњења у односу на земље у којима су потребе за прилагођавањем схваћене на време.

Ако је национална безбедност и њено очување један од водећих циљева готово сваке владе, поставља се озбиљно питање да ли се у савременим условима национална безбедност лакше постиже контролом међународних економских токова којима, по правилу, доминира протекционизам, или се национална безбедност може да оствари далеко боље у условима економског просперитета заснованом на либералистичком третману односа националне економије са међународним окружењем? Будући да нема ниједне политичке ни економске одлуке без извесне дозе ризика, и на ову дилему не може да се пружи одговор који не би био оптерећен извесним ризицима.¹¹

Полазећи од искуства низа земаља у раздобљу после Другог светског рата, далеко је лакше да се наведу примери земаља које су својим отварањем према светској привреди и политиком либерализације постигле високе резултате у расту свог друштвеног производа него земље чији је систем привређивања био обележен политиком затварања и ригорозне контроле различитих облика економске сарадње са иностранством.

Истина, у разматраном раздобљу тзв. класичне индустријализације, када је сваки успон производње значио у линеарној пропорцији повећање коришћења материјалних инпута и радне снаге, неке велике земље су имале извесне могућности да затварају своје тржиште обезбеде успон привреде, да би се у складу са концепцијом „индустрије у повоју“ касније отвориле будући да су оспособљене за учешће у светској конкуренцији. У савременим условима глобализације свих фаза процеса проширене репродукције, уз коришћење резултата Треће технолошке револуције, отварају се нове могућности за политику привредног развоја пре свега путем политике *либерализације* и обезбеђења високог степена слободних токова робе, капитала, радне снаге као и информација и услуга свих врста. То не значи да тај процес иде глатко и без отпора. Напротив, протекционистички за-

¹¹ Ibid., 305.

хтеви постају све учестанији. Формирањем Јединственог европског тржишта од 1. I. 1993, на пример, у банкарске услуге у оквиру Европске дванаесторице моћи ће да се пружају на читавом простору ЕЕЗ. Први и чини се оправдани страх у том погледу чуо се из редова француских банкара: шта ће да се деси када нека немачка банка отвори своју филијалу у некој француској варошици, паралелно са дотле постојећим филијалама француских банака, или локалном банком, када се зна да су немачке банке ефикасније, а наводно и љубазност шалтерских службеника на вишем нивоу? Колико ће дуго традиционалне везе, инерција, па и локализам до национализма, бити у стању да пружају отпор већој ефикасности немачких банака? Интересантно је да се аутори оваквих изјава нису определили за оно што је најлогичније у датим условима, наиме, да француске банке по поменутиим критеријумима настоје да стигну (и можда „престигну“) своје нове конкуренте из Немачке, и да у крајњој линији нико не брани француским банкама да направе сличан потез у некој немачкој варошици и бољом услугом и ефикасношћу стекну нове клијенте!¹²

У разматрању резултата спољноекономске политике других земаља ради изналагања бољих параметара за сопствену економску политику, веома је интересантан пример једне многољудне и радном снагом и низом природних ресурса богате латиноамеричке земље као што је Мексико. У тражењу излаза из економске кризе и огромног терета спољног дуга, мексичка влада је током друге половине осамдесетих година готово демонтирала систем увозних ограничења, свдећи их углавном на царине, чија највећа висина код појединих производа не премашује 20% ad valorem. Либерализацијом увоза страног капитала и омогућавањем система страног инвестирања, прво у пограничној зони са САД, а касније и у унутрашњости (»Makilladoras«), не само да није дошло до краха раније презаштићене прерађивачке индустрије ове земље, већ је она оспособљена да конкурише страним производима сличне категорије како на сопственом тржишту, тако и у иностранству.

Слични потези најављени су почетком новембра 1990. године и у Перуу. Укинута је додајни порез на увоз од 10% и у знатној мери је смањен порез на новостворену вредност (ТВА), по логици очекивања да ће оно што се губи преко смањења пореза бити више него надокнађено повећањем производње, запослености и дохотка. Уместо пореза на производњу, очекују се већи приходи од пореза на личне дохотке и профите. При томе треба да се има у виду да је Перу у изузетно тешкој финансијској ситуацији, јер је претходна влада одбила свако плаћање дугова иностраним владама и приватним банкама и то како главнице тако и камата. Задуженост Перуа достигла је око 20 милијарди

¹² The Wall Street Journal, 26. X 1990.

долара. Таква политика допринела је искључењу Перуа са међународног тржишта капитала.¹³

У питању је, како изгледа, нови талас спољноекономске политике и у оним земљама у развоју које нису раније делиле ни политику, ни резултате Пацифичког басена. Носиоци нове спољноекономске политике, пре свега у неким латиноамеричким земљама не могу да гарантују успех, иако је успех остварен у много чему у Мексику, али бар напуштају ону политику која се досад доказала као неуспешна. При томе не треба да се губи из вида да свака политика, па и она у спољноекономским односима, има своје заговорнике, кориснике, лобоисте и, речју, не мале групе оних који пружају отпор променама status quo-a.

Либерализација спољноекономских односа Југославије:
conditio sine qua non

Савремена фаза развоја тржишне привреде у Југославији обележена је између осталог, и прилично контроверзним тенденцијама и интенцијама, када је реч о генералним ставовима на једној и о конкретним потезима на другој страни. Док се у анализама општег типа, па и у одређеним областима регулативе може да нађе опредељење за широко отварање према иностранству, дотле се у низу конкретних потеза, нарочито када се са начелних преговарања, или, на пример, регистровања уговора о заједничким улагањима треба да пређе на реализацију, наилази на различите баријере. Још је значајан део јавног мњења у политици и привреди који зазира од иностраног фактора или га прихвата као нужно зло, или пак из објективних краткорочно посматраних конкурентских интереса настоји да спречи појављивање иностране конкуренције на југословенском тржишту.

Највећа штета, чије димензије не представља само готово пола столећа досад изгубљеног времена за развој, већ готово наредних пола столећа потребних за структурна прилагођавања, је ипак она која се огледа на југословенском привредном простору. У суштини у периоду од 1945. до 1989. године југословенска привреда није остала неразвијена. Десило се нешто што може да има и теже последице: она је у много чему *погрешно развијена*, односно погрешно вођена (mismanaged), пре свега са становишта структурне, а затим и географске алокације инвестиција. При томе су годинама капитална улагања обављена било на рачун снижења иначе невисоког стандарда живота и на рачун текућег и будућег отплаћивања дугова према иностранству.

Не улазећи у разматрање узрока таквог стања ствари треба истаћи да је немогуће остварити либерализацију спољноекономских односа ако нема либерализације односа на унутраш-

¹³ The Wall Street Journal, 6. XI 1990.

њем тржишту. Онако исто као што је немогуће створити систем конкуренције у привреди, ако се такав систем не обезбеди и у свим другим делатностима (укључујући и политику и науку, на пример). Стање из прошлости овде се помиње само у смислу опомене да — се не понавља оно што је доказано да даје негативне резултате.

У формулисању циљева и механизма спољноекономске политике Југославије посебну пажњу заслужује вођење рачуна о следећим питањима:

1) успешно пословање националне привреде у светској конкуренцији условљено је афирмацијом те привреде на унутрашњем тржишту. Не постоји систем и политика економских односа са иностранством која може као *Deus ex machina* да слаботи унутрашњег система привређивања симболизованог у високим трошковима, „прода“ страном тржишту по конкурентским ценама. Отуда спољноекономска политика не може да се разматра ван контекста унутрашњег система привређивања;

2) и правно и физички треба отклонити све сметње да се било ко и на било који начин бави спољнотрговинским активистима осим у закону специфицираним случајевима. То би требало да важи за сва правна и физичка лица;

3) заштиту од иностране конкуренције свести на минимум који би био оправдан и са ширег становишта, а не само ради заштите појединих предузећа, грана или региона. При томе постоји широка лепеза могућности за проучавање те политике како у Европи, тако и у ваневропским земљама. Приликом презимања туђих искустава треба да се води рачуна и о резултатима датих система заштите, а не само о њиховом постојању. У том погледу је посебно карактеристичан случај аграрног сектора који је заштићен у свим индустријским земљама, али по правилу, не као аграр у целини, већ одређена аграрна структура, како поседа, тако и производње;

4) искористити позитивно деловање стране конкуренције на процес преструктуирања индустријске производње. Спољно тржиште у овом погледу не само што даје шансе за тражење објективних решења, већ истовремено ослобађа једну сложену социјално-политичку констелацију оптерећену низом конфликта (на реалној или злоупотребљеној етничкој основи), непријатних размирица оптерећених емоционалним набојем;

5) пуна либерализација увоза страног капитала, уз минимална ограничења на основу еколошких или војно-безбедонских аргумената. Имајући у виду предности Југославије као земље која је од бивших социјалистичких земаља најдаље отишла у поимању и примени елемената конкуренције и која у том погледу има искуства и кадрове, поред напора у стварању „слободних царинских зона“ требало би да се размотри могућност да се, са становишта система привређивања, целокупна територија Југославије отвори као једна велика слободна царинска

зона — *via facti*. То би могла да буде велика предност за коришћење југословенског простора и геополитичке локације за инострани (и домаћи) капитал и то не само ради активизације капитала усмереног на коришћење југословенског економског простора, већ и за читаво подручје Источне Европе и Совјетског Савеза, или бар великог дела тог подручја. Оваква историјска могућност још постоји. Ако се и са решавањем овог питања буде одлагало, предност ће имати друге земље, а једном пласиран страни капитал и подигнути или прилагођени прерађивачки капацитети неће се лако ни затварати, ни селити.

6) За овакво привлачење страног капитала у свим облицима и у свим димензијама, неопходно је да постоје и предуслови у домену монетарно-кредитне политике, фискалне политике и политике девизног курса. Југославија је на добром путу, иако са много тешкоћа, да те услове створи и шансе у том погледу постоје на далеко вишем нивоу него ли у било којој другој земљи ех-социјалистичког система.¹⁴

7) Страни капитал мора да има чврсте гаранције у погледу безбедности од некомерцијалних ризика и трансфера профита, као и репатријације. Искуство великог броја земаља показује да је, по правилу, повољност климе за инвестирање, једина права основа за привлачење иностраних инвестиција без којих се тешко може да сагледа процес реструктурирања југословенске привреде. При томе, није у питању само капитал. Осим капитала потребна је и стручност у смислу познавања укупног процеса савременог система проширене репродукције у условима глобализације — од финансирања, до избора технологије и међународног пласмана робе и услуга. Све то би требало да дође заједно са капиталом.

8) Полазећи од непосредног интереса страног капитала и у овом тренутку занемарујући чак и историјске интересе становништва Југославије, сваки корак ка дезинтеграцији југословенског унутрашњег тржишта и перспектива, или само наговештај формирања мањих затворених подручја има разорно дејство на политику привлачења иностраних инвеститора. Негативне последице су веће и од оних које има инфлационистички притисак и од оних које доноси одсуство конвертибилности валуте! Хомогеност југословенског унутрашњег тржишта, односно Југославије као политичке и привредне целине у условима стабилног нивоа цена, постојања конвертибилне валуте, амбициозних потрошача, радне снаге са повољним реномеом на светском тржишту рада, повољан геополитички положај — то је „капитал“ односно улог од непроцењиве вредности који Југославија може да пружи страном капиталу и на тај начин олакша сопствени излазак из економске и не само економске кризе.

¹⁴ Jacob A. Frenkel and Assaf Razin: *Fiscal Policies and the World Economy*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1987, 17.

9) На овај начин се може да обезбеди *реални* улаз у Европу, без обзира како и када ће да се пронађу одговарајућа институционална решења. Производња робе и услуга европских центовних и квалитетних карактеристика је и најздравији пут за присаједињење ЕЕЗ *via facti*, за стицање статуса европске земље. Без прихватања привредних и политичких стандарда Европе у унутрашњем и спољним односима, Југославија ће само географски бити на европском континенту, али не и Европа.

10) Ово су само неки, по оцени аутора, најважнији елементи који не могу да се пренабрегну када је реч о формулисању спољноекономске политике Југославије. Њиховим прихватањем се сигурно неће добити панацеа. И на овим основама формулисана спољноекономска политика бременита је ризицима и најмање значи лак пут трансформације југословенске привреде и друштва. Међутим, будући да без обзира како формулисана, спољноекономска политика није ослобођена ризика, предност треба дати ризицима политике либерализације и отварања према иностранству, тим пре што ће последице ризика преузетих наслеђем протекционизма и затварања, још неколико деценија оптерећивати југословенску привреду и друштво.

Ljubiša Adamović

NATIONAL CONTROL OF INTERNATIONAL ECONOMIC TRENDS

Summary

Although the paper has been written with a view to maintaining the unity of the economic area of Yugoslavia, the author points at the circumstance that problems in case of desintegration of the state and economy will increase. The term of national definition of control of international economic trends is identified with the whole state, and uses the usual lexical and methodological instruments which have generally been accepted in the Anglo-saxon economic literature. Accordingly, the paper shows the interdependence of national economies with their macroeconomic environment and world economic trends, and emphasizes foreign economic policy as an essential part of economic policy in its general meaning, keeping in mind in particular the prospect of market orientation of the national economy of Yugoslavia.

Establishing the fact of a relative minority of the Yugoslav market and thus its handicap for a more intensive independent development of the closed model of economy, the paper points at the necessity of an approach which takes into consideration the stimulative effect of extreme factors on the economic development of Yugoslavia. Taking into account the low accumulation capacity and the lack of power to follow the scientific-technological development as an essential factor of transition in the world economy, the author emphasizes the necessity of implementing such an economic policy that might contribute to a maximum association with the external economic environment, along with the simultaneous existence of a certain institutional framework which would affect the mitigation of negative consequences of such an association.

The author considers the experience of the European Economic Community to be instructive for a creative behaviour in the Yugoslav state, not only as to the unification of the economic space, but also the monetary system, infrastructural development, mobility of people, commodity trade, competitiveness of the economy, etc. Moreover, he mentions within that context the experiences of the Pacific basin and the different policies and similar successes on the basis of an analysis during the past two and a half decades (1965—1990). He thus points at the need and risk of introducing control at the national level, due to the general tendency of market internationalization: globalization of problems that require a joint solution at the macro-regional or world level. Anyhow, control of international economic trends during future years and decades implies the acceptance of contemporary guiding ideas like ecological protection, humanization of life and work and, above all, political democracy in all countries of the world economic and political space.

It is implied that the author represents the thesis that the liberalization of foreign economic relations of Yugoslavia is a *conditio sine qua non*, and accordingly, he offers alternatives: (1) the foreign economic policy cannot be discussed without the context, of the internal economic system; (2) legally and factually, all obstacles should be removed for the free performance of foreign trade activities of all legal and physical entities, except for cases specified by law; (3) the protection from foreign competition should be reduced to a minimum which is only justified from the general point of view; (4) the positive effect of foreign competition on the process of restructuring of the domestic economy should be used; (5) full liberalization of the import of foreign capital with minimum restrictions due to ecological and military reasons; (6) stable institutional preconditions should be provided for the investment of foreign capital; (7) fixed guarantees from unconventional risks and transfer of profit should be provided to foreign capital, as well as an impact on the creation of a general economic and spiritual climate with a view to opening Yugoslavia towards the developed countries and accepting an appropriate way of thinking.